

Research Insights
Изследователски проникновения

ТОРМОЗЪТ МЕЖДУ УЧЕНИЦИТЕ

(Емпирично изследване)

Донка Никова

Университет за национално и световно стопанство

Резюме. Статията представя резултати от проведено емпирично изследване на явлениято „тормоз“ между учениците. Представените резултати описват изследваната група във връзка с начините за упражняване на тормоз между учениците, местата, на които това се случва, както и разпространението на това явление сред учениците от конкретно СУ. Резултатите и анализът на резултатите от емпиричното изследване са представени като общи резултати и резултати по признак „пол“. В емпиричното изследване са използвани методът анкета и статистически методи. Резултатите от емпиричното изследване са представителни за изследваното училище и с ориентиrowъчен характер за училищата в България.

Keywords: education; politics; school; children; bullying

Въведение

Проблемът за насилието в училище и тежките и продължителни последици от него, определени чрез понятието „тормоз“, както и справянето с него, изпъкват със своята актуалност, значимост и особена острота през последните години на нашето съвремие. Той присъства под различни форми в ежедневието ни и занимава всички обществено ангажирани личности и обществени организации. Ето защо интересът към него и към възможностите за справянето с него от страна на институциите, а също така и на изследователите, е напълно закономерен и оправдан. Той е в основата както на разработваните и реализирани за тази цел институционални политики, така и в основата на научни изследвания, свързани както с теоретичното му изучаване и обосноваване, така и с емпиричното му изследване и с изследването на последиците от него, а също и от политиките и практиките, разработвани и реализирани с цел ограничаването и преодоляването на това с тежки за обществото последици явление. Именно в тази посока е ориентирана и политиката на всички държавните институции, в т.ч. и на МОН, с която е пряко свързан разработеният и внедрен в българското училище Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище. Именно с последиците от действието му в едно конкретно българско

училище е свързано и емпиричното изследване, проведено в него, представянето на резултатите от което е цел на настоящата разработка на тема „Тормозът между учениците (Емпирично изследване)“.

Теоретична обосновка на изследването

Проблемът за насилието над деца и между деца е във фокуса на вниманието на цялото ни общество. Той е в основата на приетата през 2017 г. от Министерския съвет на Р България Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца 2017 – 2020 г.¹⁾ – стратегически документ, който задава националната рамка на политиката в областта на насилието срещу деца и който „е в съответствие и изпълнява целите на Националната стратегия за детето (2008 – 2018), приета с решение на Народното събрание от 31.01.2008 г.“²⁾. Документът е разработен въз основа на национални и международни актове, стратегически документи, планове и доклади, сред които е и Координационният механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, и за взаимодействие при кризисна интервенция. Именно във връзка с този механизъм, в споразумението за създаването на който активно участва и МОН, и във връзка с достъпа до образование и подкрепа на развитието е утвърден и приет от МОН и Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище³⁾.

В научната литература, в т.ч. психологическата, съществуват редица теоретични анализи по проблематиката, свързана с агресията, насилието, тормоза. Реализирани са редица емпирични изследвания, направени са множество опити за дефиниране на тези понятия. Тази значима социално-психологическа проблематика присъства в трудовете на значими психолози, като З. Фройд, Дж. Долард, Н. Милър, П. Таненбаум, А. Бандура, К. Левин и др. В българската психологическа литература кратък систематизиран обзор по тази проблематика прави С. Джонев (Djonev, 1996), макар че тя присъства в изследванията и на редица други представители на българската психология.

В разработения с участието на редица значими обществени институции, сред които Министерството на образованието и науката, Министерството на труда и социалната политика, Агенцията за социално подпомагане, Държавната агенция за закрила на детето, Националната мрежа за децата, УНИЦЕФ – България, и др., Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище са определени основните видове на явление-то „насилие“ (психическо, физическо, сексуално и др.) и се посочва определението, дадено в разработки на Дан Олвеус (Olweus, 2013) за тормоза като „сбор от съзнателни негативни постъпки, които са дълготрайни, насочени към един и същ ученик от страна на един ученик или група“⁴⁾. Ясно са очертани измеренията, характеристиките и проявленията на тормоза, подробно са формулирани и описани алгоритъмът на Механизма и са посочени конкретни практики за реализирането му. Подробно обоснована е училищната политика,

като са посочени водещите ценности и целите ѝ, както и нейната реализация на равнище училище и на равнище клас, като превенция и като интервенция. Именно като част от прилагането на тази политика и от функционирането на Механизма в конкретно столично СУ е и представеното в настоящата разработка чрез резултатите от него проучване на това явление.

Емпирично изследване – резултати

Емпирично изследване (ЕИ) на тема „Тормозът между учениците“ е проведено в конкретно столично СУ⁵) през октомври 2016 г. и през май 2017 г., така че да обхване учебната 2016/2017 г. Обект на изследването са учениците от училището. Резултатите и анализът им са реализирани въз основа на обработената индивидуална информация, придобита от формираната в изследването извадка.

Извадката на проведеното през октомври 2016 г. изследване включва общо 784 ученици от II кл. до VII кл. – момчета 387, момчета – 397. Извадката на проведената втора част на изследването през май 2017 г. включва общо 766 ученици – 379 момчета (ж) и 387 момчета (м). При формирането на извадката са отчетени някои проблеми, произтичащи от организацията на емпиричното изследване. Извадката, методът и организацията на емпиричното изследване го определят като представително единствено за конкретното СУ. По отношение на изследваното явление и останалите училища то има ориентировъчен характер.

Информацията е придобита от изследваните лица с част от въпросник и с метода анкета. Обработената индивидуална информация е придобита от откъс, включващ три въпроса, отнасящи се до явлението: 1 и 2 въпрос, които са смесени по вида си, 3 въпрос, който е дихотомичен по вид. Отчетена е и информацията от въпрос, отнасящ се до посочване на пола на изследваните лица, и е придобита информация от въпрос, отнасящ се до посочване на възрастта на изследваните лица.

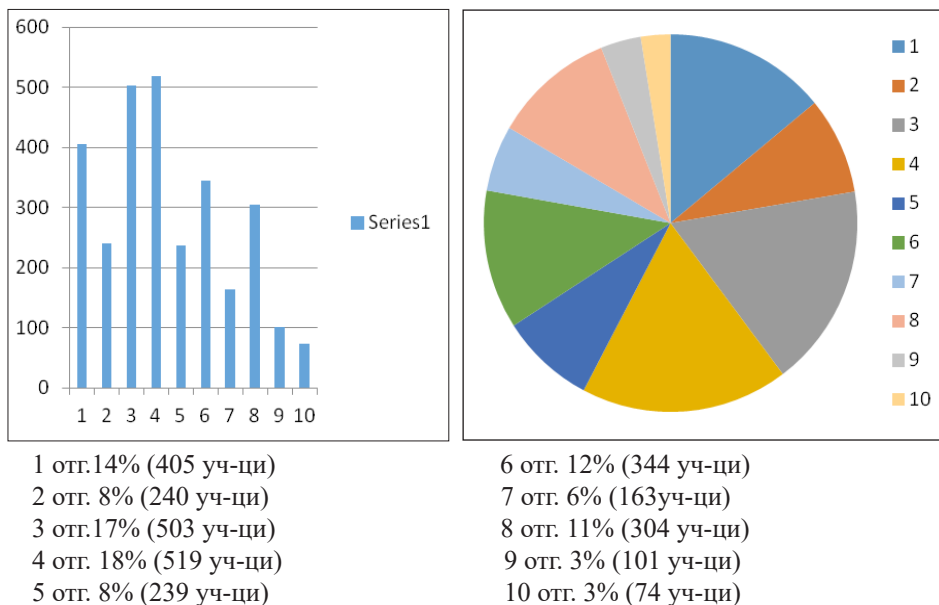
След осъществената обработка на индивидуалната информация е направен анализ на общите резултати от емпиричното изследване. Анализът, представен в настоящата разработка, е основан на резултатите по три критерия, представящи начините за упражняване на тормоз между учениците, местата, на които това се случва, както и разпространението на това явление сред учениците от конкретното СУ. Резултатите и анализът на резултатите от емпиричното изследване са представени по-долу в настоящата разработка като общи резултати и резултати по признак „пол“; анализ на общите резултати и анализ на резултатите по признак „пол“. Постигнатите описателни резултати от проведеното емпирично изследване са представени отделно за първата част и за втората част на проведеното емпирично изследване. След тях са представени и резултати от емпиричното изследване, обясняващи го в цялост. За статистическата обработка на придобитата в изследването индивидуална информация

в съвкупна са ползвани описателна статистика и T-test, реализирани в програмите Excel и SPSS.

Първа част (октомври, 2016 г.)

Общи резултати

Начини, по които се упражнява тормоз между учениците:

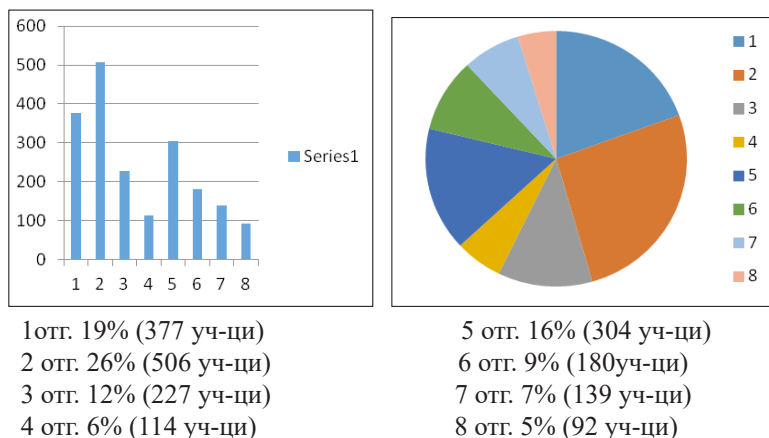

Фигура 1, 2

Таблица 1

	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ	%
1	БЛЪСКАТ, УДРЯТ ДРУГИТЕ ДЕЦА	405	14
2	ЗАПЛАШВАТ ГИ	240	8
3	ОБИЖДАТ ГИ, ПСУВАТ ГИ, ИЗМИСЛЯТ ИМ НЕПРИЛИЧНИ ПРЯКОРИ	503	17
4	ДРАЗНЯТ ГИ	519	18
5	ВЗИМАТ ИМ ОТ НЕЩАТА	236	8
6	ГОВОРЯТ ЗАД ГЪРБА ИМ, РАЗПОСТРАНЯВАТ ЗА ТЯХ НЕВЕРНИ НЕЩА, КЛЮКИ	344	12
7	ИЗНУДВАТ ГИ	163	6
8	НАСТРОЙВАТ ДРУГИТЕ ДЕЦА СРЕЩУ ТЯХ	304	11
9	ИСКАТ ИМ ПАРИ	101	3
10	ДРУГО	74	3

Места, на които се упражнява тормоз между учениците:

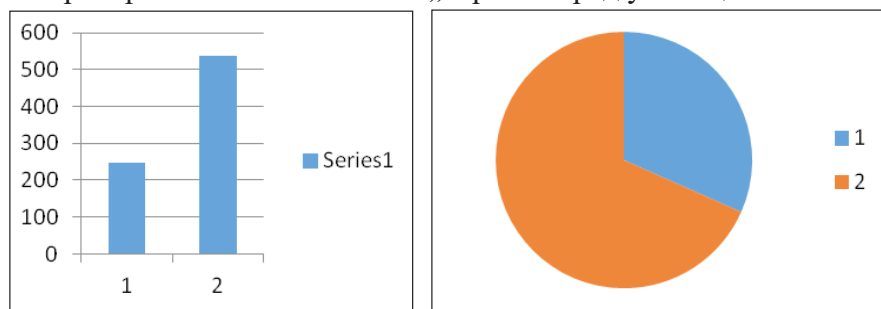

Фигура 3, 4

Таблица 2

№	ОТГОВОРИ	БР.УЧ-ЦИ	%
1	В КЛАСНАТА СТАЯ	377	19
2	ПО КОРИДОРИТЕ	506	26
3	В ТОАЛЕТНИТЕ	227	12
4	ПРЕД БЮФЕТА	114	6
5	НА ДВОРА НА УЧИЛИЩЕТО	304	16
6	НА УЛИЦАТА	180	9
7	В КВАРТАЛА, ПРЕД БЛОКА	139	7
8	НА ДРУГО МЯСТО	92	5

Разпространение на явлението „тормоз“ сред учениците:

1 отг. 32% (248 уч-ци)
2 отг. 68% (536 уч-ци)

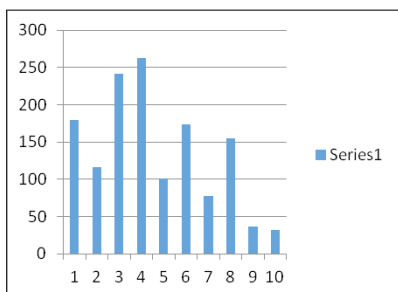
Фигура 5, 6

Таблица 3

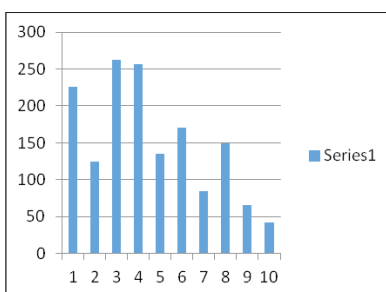
№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ	%
1	ДА	248	32
2	НЕ	536	68

Резултати по признак „пол“

Начини, по които се упражнява тормоз между учениците – момичета (Ж), момчета (М):

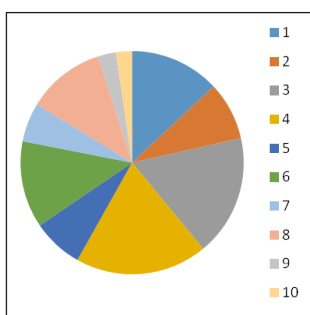

1 отг. 179 уч-ци, 226 уч-ци
2 отг. 116 уч-ци, 124 уч-ци
3 отг. 241 уч-ци, 262 уч-ци
4 отг. 263 уч-ци, 256 уч-ци
5 отг. 101 уч-ци, 135 уч-ци

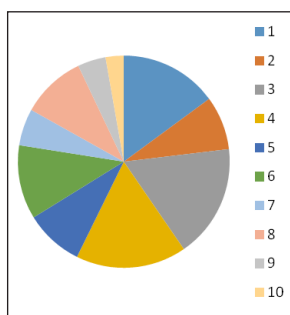

6 отг. 137 уч-ци, 171 уч-ци
7 отг. 78 уч-ци, 85 уч-ци
8 отг. 155 уч-ци, 149 уч-ци
9 отг. 36 уч-ци, 65 уч-ци
10 отг. 32 уч-ци, 42 уч-ци

Фигура 7

1 отг. 13%, 15%
2 отг. 8%, 8%
3 отг. 18%, 17%
4 отг. 19%, 17%
5 отг. 7%, 9%

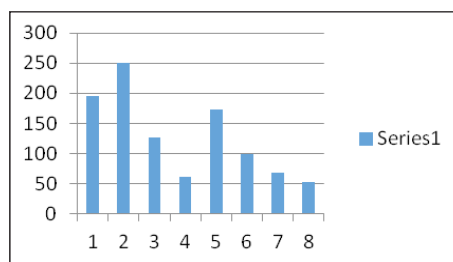
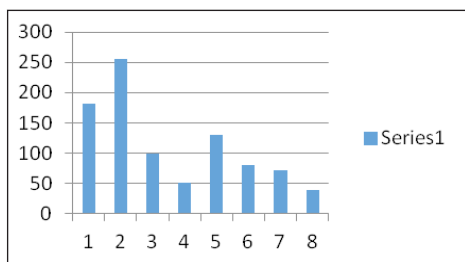
6 отг. 13%, 11%
7 отг. 6%, 6%
8 отг. 11%, 10%
9 отг. 3%, 4%
10 отг. 2%, 3%

Фигура 8

Таблица 4

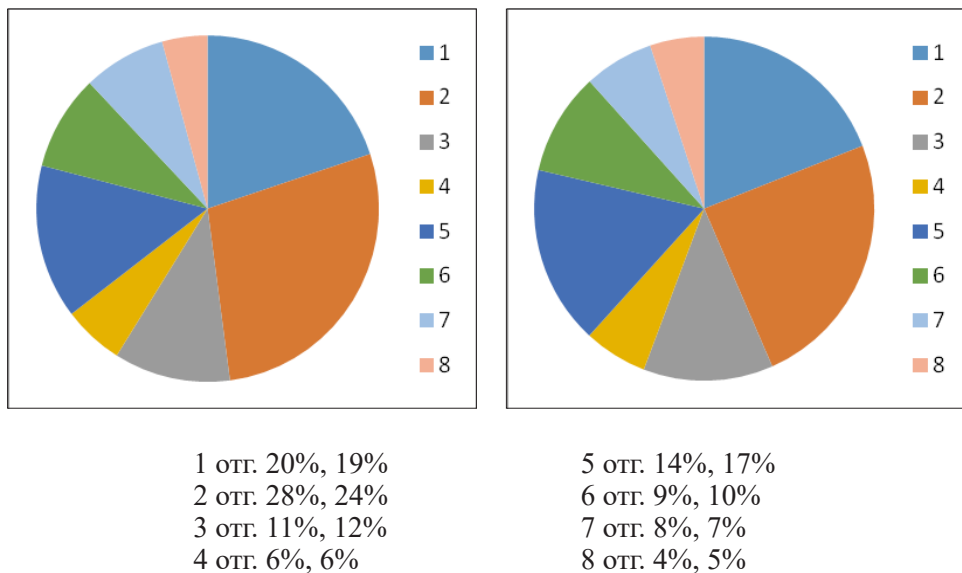
№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ		%	
		Ж	М	Ж	М
1	БЛЪСКАТ, УДРЯТ ДРУГИТЕ ДЕЦА	179	226	13	15
2	ЗАПЛАШВАТ ГИ	116	124	8	8
3	ОБИЖДАТ ГИ, ПСУВАТ ГИ, ИЗМИСЛЯТ ИМ НЕПРИЛИЧНИ ПРЯКОРИ	241	262	18	17
4	ДРАЗНЯТ ГИ	263	256	19	17
5	ВЗИМАТ ИМ ОТ НЕЩАТА	101	135	7	9
6	ГОВОРЯТ ЗАД ГЪРБА ИМ, РАЗПОСТРАНЯВАТ ЗА ТЯХ НЕВЕРНИ НЕЩА, КЛЮКИ	137	171	13	11
7	ИЗНУДВАТ ГИ	78	85	6	6
8	НАСТРОЙВАТ ДРУГИТЕ ДЕЦА СРЕЩУ ТЯХ	155	149	11	10
9	ИСКАТ ИМ ПАРИ	36	65	3	4
10	ДРУГО	32	42	2	3

Места, на които се упражнява тормоз между учениците – момичета (Ж), момчета (М):

1 отг. 181 уч-ци, 196 уч-ци 5 отг. 131 уч-ци, 173 уч-ци
2 отг. 255 уч-ци, 251 уч-ци 6 отг. 81 уч-ци, 99 уч-ци
3 отг. 100 уч-ци, 127 уч-ци 7 отг. 71 уч-ци, 68 уч-ци
4 отг. 52 уч-ци, 62 уч-ци 8 отг. 39 уч-ци, 53 уч-ци

Фигура 9

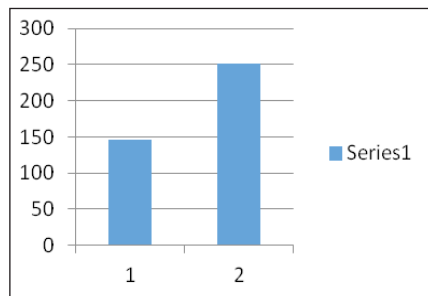
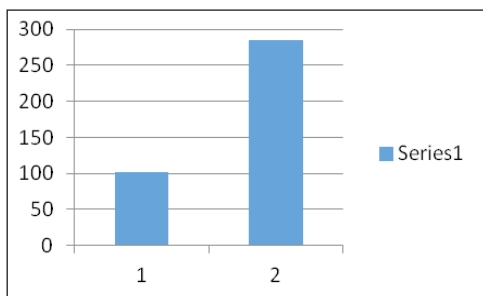

Фигура 10

Таблица 5

№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ		%	
		Ж	М	Ж	М
1	В КЛАСНАТА СТАЯ	181	196	20	19
2	ПО КОРИДОРИТЕ	255	251	28	24
3	В ТОАЛЕТНИТЕ	100	127	11	12
4	ПРЕД БЮФЕТА	52	62	6	6
5	НА ДВОРА НА ЖИЛИЩЕТО	131	173	14	17
6	НА УЛИЦАТА	81	99	9	10
7	В КВАРТАЛА, ПРЕД БЛОКА	71	10	68	7
8	НА ДРУГО МЯСТО	39	53	4	5

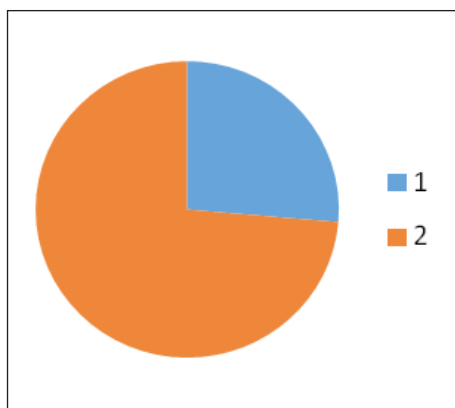
Разпространение на явлението „тормоз“ сред учениците – момичета (Ж), момчета (М):

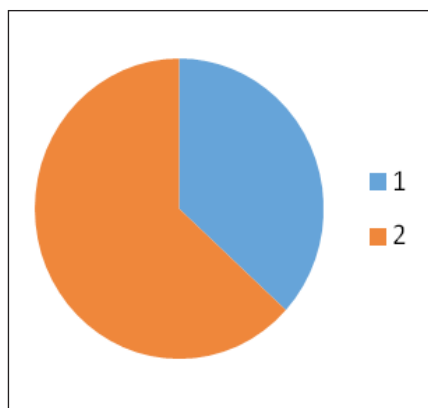
1 отг. 102 уч-ци, 146 уч-ци

2 отг. 285 уч-ци, 251 уч-ци

Фигура 11

1 отг. 26%, 37%

2 отг. 74%, 63%

Фигура 12

Таблица 6

№	ОТГОВОРИ	БР.УЧ-ЦИ		%	
		Ж	М	Ж	М
1	ДА	102	146	26	37
2	НЕ	285	251	74	63

Краткият анализ на резултатите от проучването през първата част от проведеното изследване в най-систематизиран вид е представен като анализ на общите резултати, описващи изследваната група, като цяло, и анализ на резултатите по признак „пол“.

Анализът на общите резултати от изследването, проведено през октомври 2016 г., сочи, че:

- по-големият процент от изследваните ученици посочват, че **не** са били обект на тормоз през настоящата учебна година;
- местата, на които с най-голяма честота учениците, посочват, че се упражнява тормоз, са **коридорите**, класната стая, дворът на училището;
- начините, по които най-често се упражнява тормозът над учениците, са **дразнене**; обиждане, псуване, измисляне на неприлични прякори, блъскане, удряне.

Анализът на резултатите по признака „пол“ сочи, че:

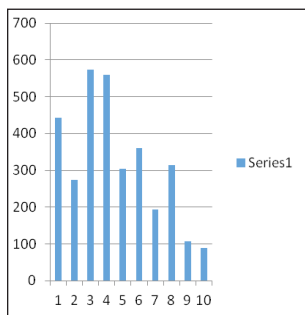
- по-голямата част от изследваните ученици и от **двата пола** считат, че **не са** били обект на тормоз през настоящата учебна година;
- местата, на които с най-голяма честота учениците и от **двата пола** са тормозени, са **коридорите**;
- начините, по които най-често се упражнява тормоз над **момичетата**, са **дразнене**, следвано от обиждане, псуване, измисляне на неприлични прякори, блъскане, удряне;

начините, по които най-често се упражнява тормоз над **момчетата**, са **обиждане, псуване, измисляне на неприлични прякори**, следвано от дразнене, блъскане, удряне.

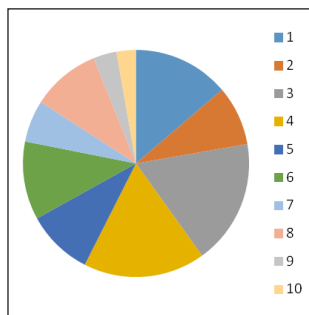
Втора част (май, 2017 г.)

Общи резултати

Начини, по които се упражнява тормоз между учениците:

1 отг. 14% (442 уч-ци)
 2 отг. 9% (274 уч-ци)
 3 отг. 18% (573 уч-ци)
 4 отг. 17% (559 уч-ци)
 5 отг. 9% (305 уч-ци)

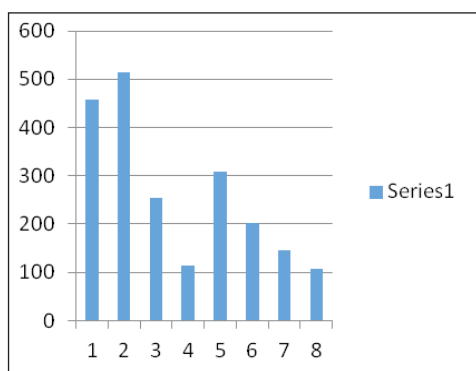
6 отг. 11% (360 уч-ци)
 7 отг. 6% (193 уч-ци)
 8 отг. 10% (315 уч-ци)
 9 отг. 3% (107 уч-ци)
 10 отг. 3% (89 уч-ци)

Фигура 13, 14

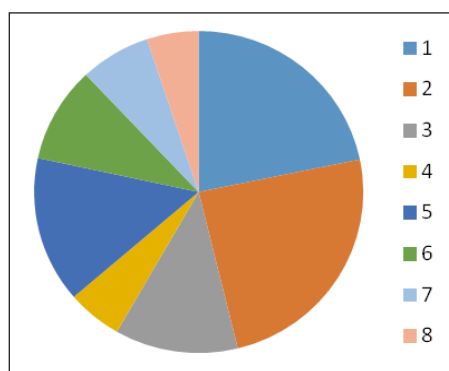
Таблица 7

№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ	%
1	БЛЪСКАТ, УДРЯТ ДРУГИТЕ ДЕЦА	442	14
2	ЗАПЛАШВАТ ГИ	274	9
3	ОБИЖДАТ ГИ, ПСУВАТ ГИ, ИЗМИСЛЯТ ИМ НЕПРИЛИЧНИ ПРЯКОРИ	573	18
4	ДРАЗНЯТ ГИ	559	17
5	ВЗИМАТ ИМ ОТ НЕЩАТА	305	9
6	ГОВОРЯТ ЗАД ГЪРБА ИМ, РАЗПОСТРАНЯВАТ ЗА ТЯХ НЕВЕРНИ НЕЩА, КЛЮКИ	360	11
7	ИЗНУДВАТ ГИ	193	6
8	НАСТРОЙВАТ ДРУГИТЕ ДЕЦА СРЕЩУ ТЯХ	315	10
9	ИСКАТ ИМ ПАРИ	107	3
10	ДРУГО	89	3

Места, на които се упражнява тормоз между учениците:

1 отг. 22% (458 уч-ци)
 2 отг. 24% (514 уч-ци)
 3 отг. 12% (255 уч-ци)
 4 отг. 5% (114 уч-ци)

5 отг. 15% (309 уч-ци)
 6 отг. 10% (202 уч-ци)
 7 отг. 7% (146 уч-ци)
 8 отг. 5% (107 уч-ци)

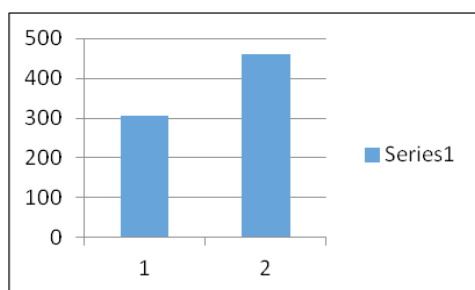
Фигура 15, 16

Таблица 8

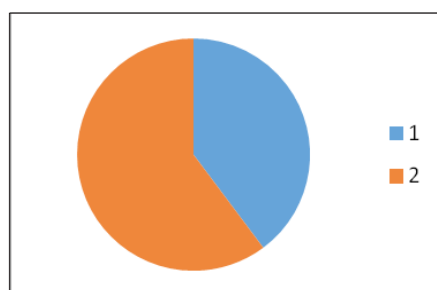
№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ	%
1	В КЛАСНАТА СТАЯ	458	22
2	ПО КОРИДОРИТЕ	514	24
3	В ТОАЛЕТНИТЕ	255	12

4	ПРЕД БЮФЕТА	114	5
5	НА ДВОРА НА УЧИИЛИЩЕТО	309	15
6	НА УЛИЦАТА	202	10
7	В КВАРТАЛА, ПРЕД БЛОКА	146	7
8	НА ДРУГО МЯСТО	107	5

Разпространение на явлението „тормоз“ сред учениците:

1 отг. 40% (305 уч-ци)

2 отг. 60% (461 уч-ци)

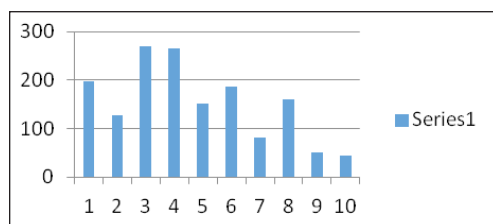
Фигура 17, 18

Таблица 9

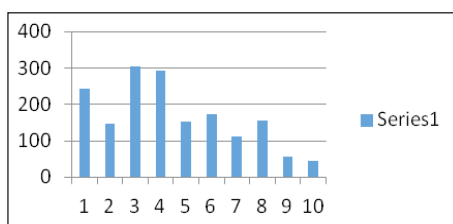
№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ	%
1	ДА	305	40
2	НЕ	461	60

Резултати по признак „пол“:

Начини, по които се упражнява тормоз между учениците – момичета (Ж), момчета (М):

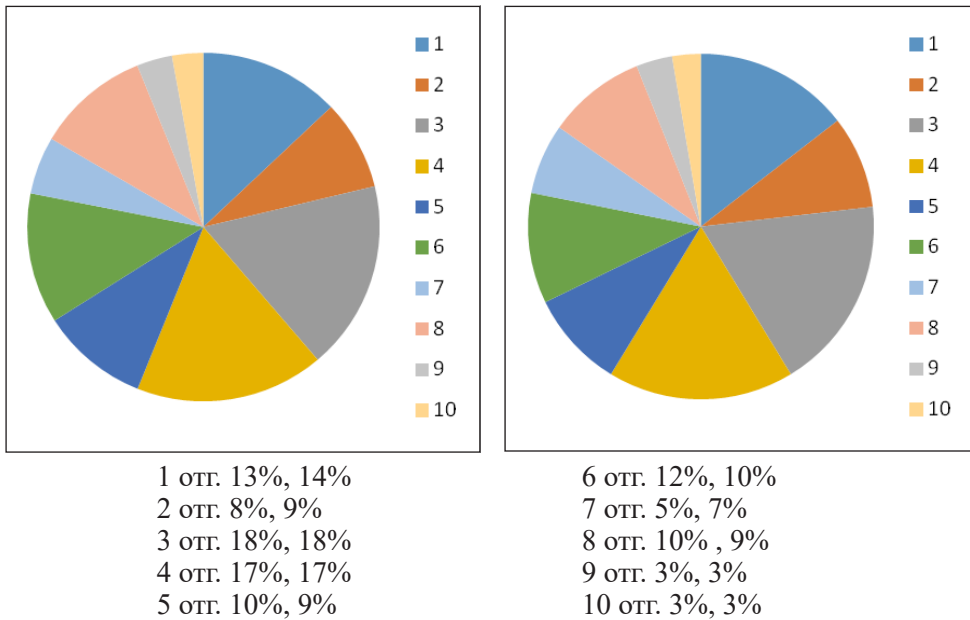

1 отг. 198 уч-ци, 244 уч-ци
 2 отг. 128 уч-ци, 146 уч-ци
 3 отг. 269 уч-ци, 305 уч-ци
 4 отг. 266 уч-ци, 293 уч-ци
 5 отг. 152 уч-ци, 153 уч-ци

6 отг. 186 уч-ци, 174 уч-ци
 7 отг. 82 уч-ци, 111 уч-ци
 8 отг. 160 уч-ци, 155 уч-ци
 9 отг. 50 уч-ци, 57 уч-ци
 10 отг. 44 уч-ци, 45 уч-ци

Фигура 19

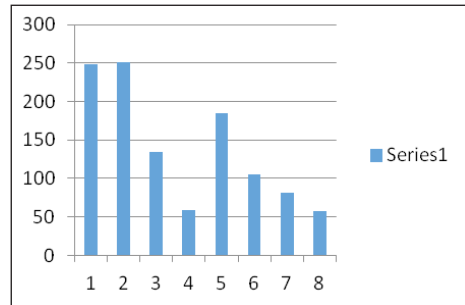
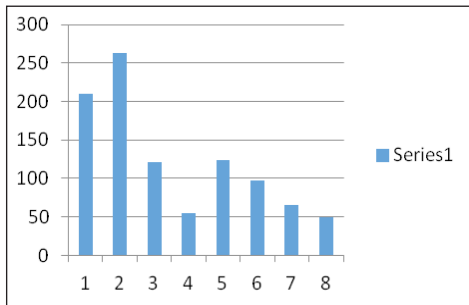

Фигура 20

Таблица 10

№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ		%	
		Ж	М	Ж	М
1	БЛЪСКАТ, УДРЯТ ДРУГИТЕ ДЕЦА	198	244	13	14
2	ЗАПЛАШВАТ ГИ	128	146	8	9
3	ОБИЖДАТ ГИ, ПСУВАТ ГИ, ИЗМИСЛЯТ ИМ НЕПРИЛИЧНИ ПРЯКОРИ	269	305	18	18
4	ДРАЗНЯТ ГИ	266	293	17	17
5	ВЗИМАТ ИМ ОТ НЕЩАТА	152	153	10	9
6	ГОВОРЯТ ЗАД ГЪРБА ИМ, РАЗПОСТРАНЯВАТ ЗА ТЯХ НЕВЕРНИ НЕЩА, КЛЮКИ	186	174	12	10
7	ИЗНУДВАТ ГИ	82	111	5	7
8	НАСТРОЙВАТ ДРУГИТЕ ДЕЦА СРЕЩУ ТЯХ	160	155	10	9
9	ИСКАТ ИМ ПАРИ	50	57	3	3
10	ДРУГО	44	45	3	3

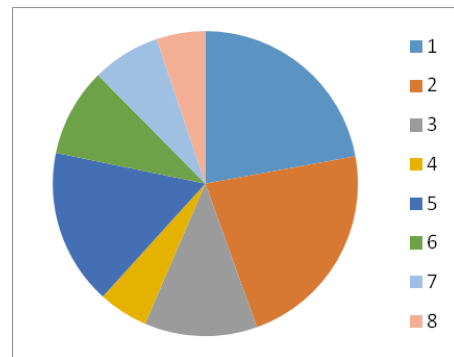
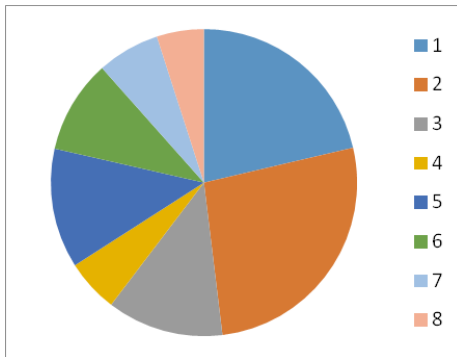
Места, на които се упражнява на тормоз между учениците – момичета (Ж), момчета (М):

1 отг. 210 уч-ци, 248 уч-ци
2 отг. 263 уч-ци, 251 уч-ци
3 отг. 121 уч-ци, 134 уч-ци
4 отг. 55 уч-ци, 59 уч-ци

5 отг. 124 уч-ци, 185 уч-ци
6 отг. 97 уч-ци, 105 уч-ци
7 отг. 65 уч-ци, 81 уч-ци
8 отг. 49 уч-ци, 58 уч-ци

Фигура 21

1 отг. 21%, 22%
2 отг. 27%, 22%
3 отг. 12%, 12%
4 отг. 6%, 5%

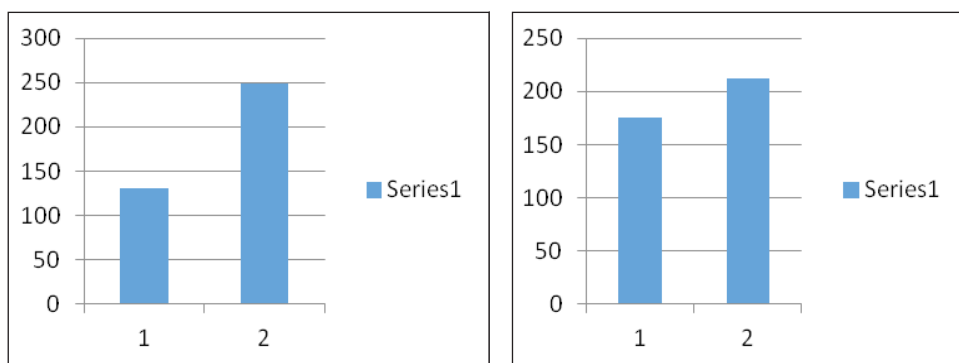
5 отг. 13%, 17%
6 отг. 10%, 9%
7 отг. 7%, 7%
8 отг. 5%, 5%

Фигура 22

Таблица 11

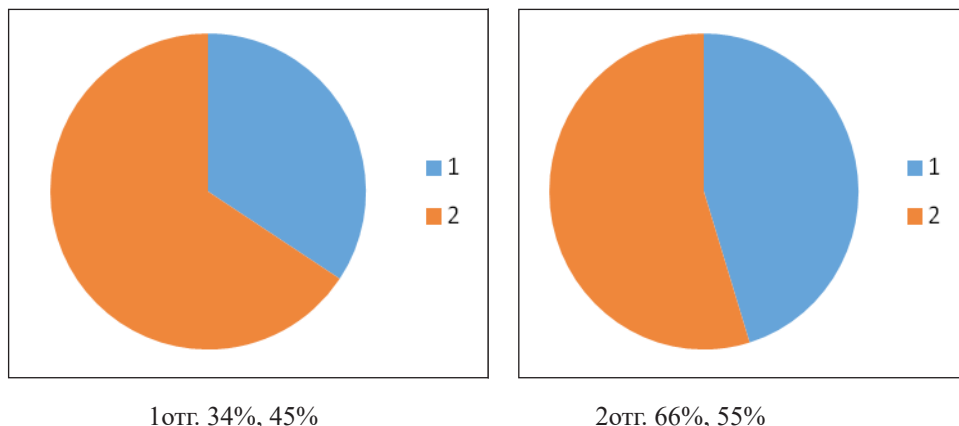
№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ		%	
		Ж	М	Ж	М
1	В КЛАСНАТА СТАЯ	210	248	21	22
2	ПО КОРИДОРИТЕ	263	251	27	22
3	В ТОАЛЕТНИТЕ	121	134	12	12
4	ПРЕД БЮФЕТА	55	59	6	5
5	НА ДВОРА НА УЧИЛИЩЕТО	124	185	13	17
6	НА УЛИЦАТА	97	105	10	9
7	В КВАРТАЛА, ПРЕД БЛОКА	65	81	7	7
8	НА ДРУГО МЯСТО	49	58	5	5

Разпространение на явлението „тормоз“ сред учениците – момичета (Ж), момчета (М):

1 отг. 130 уч-ци, 175 уч-ци
2 отг. 249 уч-ци, 212 уч-ци

Фигура 23

Фигура 24

Таблица 12

№	ОТГОВОРИ	БР. УЧ-ЦИ		%	
		Ж	М	Ж	М
1	ДА	130	175	34	45
2	НЕ	249	212	66	55

Краткият анализ на резултатите от проучването през втората част от проведеното изследване в най-систематизиран вид също е представен като анализ на общите резултати, описващи изследваната група, като цяло, и анализ на резултатите по признак „пол“.

Анализът на общите резултати от изследването, проведено през май, 2017 г., сочи, че:

- по-големият процент от изследваните ученици декларират, че **не** са били обект на тормоз през учебната година;

- местата, на които с най-голяма честота учениците считат, че се упражнява тормоз, са **коридорите**, следвани от класната стая, дворът на училището;

- начините, по които най-често се упражнява тормозът над учениците, са обиждане, псуване, измисляне на неприлични прякори, дразнене, блъскане, удряне.

Анализът на резултатите по признака „пол“ сочи, че:

- по-голямата част от изследваните ученици и от **двата пола** считат, че **не са** били обект на тормоз през настоящата учебна година;

- местата, на които с най-голяма честота учениците и от **двата пола** са тормозени, са **коридорите**;

- начините, по които най-често се упражнява тормоз над учениците и от **двата пола**, са обиждане, псуване, измисляне на неприлични прякори.

Резултати от емпиричното изследване, обясняващи го в цялост

Резултатите, постигнати от изследваната група в проведеното емпирично изследване, сочат, че и в първата, и във втората част на проучването не се регистрира статистически значимо различие по признак „пол“, т.е. между групата на момчетата и групата на момичетата по отношение на разпространението на явлението „тормоз“ сред учениците в конкретното СУ (табл.13).

Таблица 13

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
	Pair 1 “М” – “Ж” (май,17)	-2.10811	5.35217	.62218	-3.34810	-.86811	-3.388	73	.001
	Pair 2 “М” – “Ж” (октомври,16)	-3.89189	5.65581	.65747	-5.20224	-2.58155	-5.919	73	.000

Резултатите, постигнати в проведеното изследване, сочат, че между отговорите „да“, както и между отговорите „не“, дадени от учениците през първата и през втората част на изследването и отнасящи се до декларираната от тях позиция по отношение на това дали самите те са били, или не обект на тормоз, се регистрира статистически значимо различие (табл.14).

Таблица 14

Paired Samples Test									
		Paired Differences					t	df	Sig. (2-tailed)
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower	Upper			
Pair 1	„ДА“	.77027	3.98128	.46281	-.15212	1.69266	1.664	73	.100
Pair 2	„НЕ“	1.01351	5.22243	.60710	-.19643	2.22345	1.669	73	.099

Резултатите, постигнати в проведеното емпирично изследване, сочат, че по признак „пол“, т.е. и в групата на момчетата, и в групата на момичетата, между отговорите „да“, както и между отговорите „не“, дадени от учениците през първата и през втората част на изследването и отнасящи се до декларираната от тях позиция по отношение на това дали самите те са били, или не обект на тормоз, се регистрира статистически значимо различие (табл.15).

Таблица 15

Paired Samples Test									
		Paired Differences				t	df	Sig. (2-tailed)	
		Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	95% Confidence Interval of the Difference				
					Lower				Upper
Pair 1	„ДА“ (М)	.78378	4.68529	.77026	-.77837	2.34594	1.018	36	.316
Pair 2	„НЕ“ (М)	1.05405	4.53962	.74631	-.45953	2.56764	1.412	36	.166
Pair 3	„ДА“ (Ж)	-.75676	3.19205	.52477	-1.82104	.30753	-1.442	36	.158
Pair 4	„НЕ“ (Ж)	-.97297	5.89014	.96833	-2.93684	.99090	-1.005	36	.322

Краткият анализ на постигнатите резултати налага необходимостта от акцентирание върху факта, че са регистрирани статистически значими различия в декларираната от изследваните ученици позиция по отношение на това дали самите те са били, или не обект на тормоз. Във връзка с това възниква въпросът откъде произлиза, на какво се дължи така регистрираното статистически значимо различие, както и възниква необходимост от допълнителни проучвания за изясняване на този въпрос.

Въз основа на постигнатите резултати от проведеното през 2016/2017 учебна година изследване на явлението „тормоз“ в конкретното столично СУ могат да се дадат съответни препоръки, свързани с превенцията и опитите за неговото ограничаване и отстраняване, част от които са:

- системна работа от страна на съответните училищни инстанции с родителите на учениците във връзка с възпитанието на общуването между хората, и конкретно – между децата и между възрастни и деца;
- системна работа от страна на съответните училищни инстанции с учениците във връзка с възпитанието на общуването между децата и между възрастни и деца в училищната среда;
- системна работа от страна на съответните училищни инстанции с родителите и с учениците във връзка с явлението „тормоз“, неговата същност, развитие в обществото и разпространението му в конкретното СУ;
- активно включване на родителите в системната работа от страна на съответните училищни инстанции както в превантивната дейност, така и в дейността по разрешаване на евентуални случаи на тормоз, възникнали в конкретното СУ, с цел пряко активно изразяване на родителската и обществената им позиция спрямо явлението, както и за затвърждаването на единството в позицията на училище – родители – ученици спрямо него;
- активно включване на учениците в системната работа от страна на съответните училищни инстанции (или в част от процеса ѝ) както в превантивната дейност, така и в дейността по разрешаване на евентуални случаи на тормоз,

възникнали в конкретното СУ, с цел формиране на активна позиция у тях към явлението;

- системно провеждане на изследвания във връзка с тормоза между учениците, общуването между учениците, социално-психологическия климат в училище и др. с превантивна цел;

- въвеждане на възможни промени в условията и начините на упражняване на контрол от страна на училищните инстанции (предимно под формата на дежурства) върху училищната среда (класни стаи, коридори, тоалетни, училищни дворове, места за хранене и др.) по време на междучасия, обедна почивка, друго свободно време;

- активно включване на родителите и при възможност на учениците в упражняването на контрол от страна на училищните инстанции (предимно под формата на дежурства) върху училищната среда (класни стаи, коридори, тоалетни, училищни дворове, места за хранене, др.) по време на междучасия, обедна почивка, друго свободно време;

- формиране и поддържане на умения за работа в екип в училищната среда и в процеса на обучение (напр.чрез формиране на разнородни екипи);

- поддържане на активното функциониране на Механизма за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище, и др.

Заклучение

Проведеното емпирично изследване и резултатите от него, представени в настоящата разработка на тема „Тормозът между учениците (Емпирично изследване)“, потвърждават необходимостта от реализирането на училищната политика и на равнище училище, и на равнище клас, като превенция и като интервенция за справяне с това с тежки личностни и обществени последици явление. То потвърждава и необходимостта от прилагането на Механизма за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище, като начин за борба с агресията, насилието и тормоза и като възможност за ограничаването и преодоляването им, така че да се създадат благоприятни условия и среда за обучение, възпитание и развитие на нашите деца – бъдещето на нашата страна, като неделима част от Европа.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Национална програма за превенция на насилието и злоупотребата с деца 2017 – 2020 г.
2. Пак там, с. 2.
3. Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище. www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8894/02.09.2017,15.50ч./.

4. Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище, с. 2.
5. 55. СУ „П. Каравелов“ – София.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Djonev, S. (1996) *Social Psychology*. Sofia: Sofi-R [Джонев, С. (1996). *Социална психология*. София: Софи-Р].
- Olweus, D. (2013). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Malden: Blackwell Publishing.

BULLYING AMONG STUDENTS

(Empirical study)

Abstract. This article presents some results of an empirical research on the topic of bullying at school. The results describe the sample according to the ways of bullying at school, the usual places where it occurs and the distribution of this phenomenon among the students in particular school in Sofia (Bulgaria). The results and analysis of the results are presented in two parts: general results and results by gender. Poll and statistical methods are used in the research. The results of the empirical research are representative for the studied school and orientative for the schools in Bulgaria.

✉ **Dr. Donka Nikova, Assoc. Prof.**

University of National and World Economy
Sofia, Bulgaria

E-mail: donka_tsioutsiou@yahoo.com